

Dåajmijes vuekie lea saemien vuekie

GAEBPIEN LEENA (LENA KAPPFJELL) JĪH HARALD GASKI

Amma lea stoerre aavoem monnose åadtjodh daennie heevehtimmesne åeliedidh, laevie, dov earojne, vaajmeste læhkoeh daejnie. Haaralde mannem eadtjoesti voejhkelidh åarjelsaemien tjaeliestidh ånnetji monnen minngemes dotkemeprøvsjeekten bijre. Juktie daate teekste golh sjædta aamhtesi jĳh laahtesi bijre mah joe Leah dutnjien åehpies.

Jijnjem joe lea tjaalasovveme iemiealmetji dotkemebyjreskinie maa guktie galka iemiealmetji jĳjtsh daerpiesvoeth jĳh stillemh seatadidh. Laevie Håkane hov lea guhkiem joe vuesiehtamme guktie jis gåerede iemiealmetji metodologijem åtnose bĳejedh. Ovmese iemiealmetji gĳeline, kultuvrine dovne åehpies jĳh maehteles – jĳh eadtjohkelaakan bååstide siebredahkide soptsestalla. Håkane hov dihte guhte voestegh saemien dotkemebyjreskem vuaptan darjoeji ahte maori nyjsenåjja, Linda Tuhiwai Smith, lij lyøvlehke vihkeles gærjam tjaaleme - bene dihte byögkeles gærja *Decolonizing methodologies* mij joe lea nænnoes våaromem rĳejriedamme gaajhkh iemiealmetji dotkemasse.

GL: *Manne leam dan aavrehke orreme ahte leam åådtjeme daennie dotkemebyjresekinie meatan årrodh mahte göökteluhkie jaepien joe – juktie aaj leam gotnjesjamme saemien studeenti vuerkielimmiem gosse Leah tjarnedamme dan iemiealmetji dotkemevuekien lideratuvresne. Måjhtam gosse akte nyjsenåjja studeente, goh lij iemiealmetji bachelordaaltesem jaakseme, eevre goh tjoevkedi. „Daelie leam ovmese iemiealmetji metodologjegærjah lohkeme, jĳh dle dallah måjhtajim, Haaralde joe Leah gellien jaepien veele daam, daejtie vuekide, praktiseereme.“ Bene mejjeles mojhtese, ihke vuesehte ahte muvhtene*

daarpesjibie jeatja haereste govledh vuj lohkedh ihke vuaptan sjidtedh dam mij joe daejriejibie.

NAAN SAEMIEN ESTEETIHKE LAAHTESH

Goh limen barkeminie maadthdotkemen provsjeektine, saemien esteetihke laahtesh evtiedidh. Dellie varki vueptiestimh ahte lij dovne buerie jīh beeke bielieh göökte joekehth gieligujmie barkedh. Ulmie hov lij saemien maadthbaakojste orre teermh darjodh, vuj barre orre kategorijide bāeries baakoeh sertedh, nov goh joejkemen ovmese lahtesi muhteste voejhkelidh mijjen lidteratuvrem *saemien* sjaangeri mietie joekeididh. Saemien joejkemen vaajesh badth gāerede joejkemevuekiej mietie vierhtiedidh, mohte dellie gēhtjedidh dejtie nuhtjedh jeatjabinie esteetihke faagine vierhtiedidh – ij lih ov man āajvoeh! Saemien daajhtemedaajroen faagedāehkesne joe lin baaverdeminie dej duedtie-, jīh daajhteme-kategoriji gujmie – guktie idtjimh sijhth dejtie gænnah gēhtjedidh. Mohte dellie mājhtajimh guktie Kristoffer Sjulssone, O.P. Petterssonen bievnije, lea vaestiedamme gosse goerehtæjja lea dikotomijen mietie gihtjedeminie, mij lea dle tjaebpies jīh mij leah vesties (akademijesne sjejhme ussjelivuekie). Bāeries bievnije hov lea faepeles ālmaj, juktie tjierosten lahtestalla magkerh klaerieh, haemieh jnv. leah tjaebpies, jīh magkerh eah leah – jīh dle gellien aejkien lissede; jījnemes gaevnieh eah leah tjaebies vuj vesties; jījnemes beapmoe ij leah njaelkie ij leah gosneh jnv.¹ Sjulssone tjielke holistihke vuajnoem bajjehte. Gæjsa lea tjaebpies ihke lea jorpehke haemiedamme – ij njeajhkesjh guktie rāanhtjoem rudtjien vööste skobpenh. Guksien betnie lea jorpehke, juktie gāerede låajtosne biejedh, dellie dīhte aaj tjaebpies. Dīhte mij lea nuhteges hov lea buerie, vuj *tjaebpies*.² Dovletji saemiej esteetihke vuajnoe – praaktihke jīh esteetihke. Idtjin seatedh tjaebpiesvoetem mij barre tjelmide geasa. Monnoen estetihke provsjeektesne aaj lean tjuvtjedamme daam holistihke meanoem saemiej dovletji us-

¹ Pettersson 1979.

² Tjaebpies-teerme ij lih dellie saemide seamma goh jillie-veartenen estetihke-raajterisnie – juktie jījnjebe goh barre tjelmide mij lea dīhte buerie.

sjelivuekesne. Vååjnoe mijjien saemien gieline raaktan vuastalimmiem dikotomijine kategoriseeredh, ibie utnieh gænnah mijjien gieline naan belieëöornemen konjunksjovne *enten* (-eller)/*either* (-or). Eevtjedin badth gielen vaaljiem åtnose vaeltedh, tjïertesten buerkiestidh.

SOPTSESTALLEMEN VUEKIEH

Jalhtsh libie dagkerh dualistihke ussjelivuekieh firreme, dellie lea joekoen sjiëremierhkem saemien gieline, jih dagke joekoen noerhtesaemien giëlesne, mij soptseste saemiej smærrehke jih joekoen dåajmijes vuekiem sinsitniem staeriedidh, biëlhkehtidh jih dovne gaarmerdidh jih soelkehtidh – nov badt mijjien *dualis-haammoeh*. Haaralde lea badth dam bieje me faageteermen nualan mij gohtje *giële-miëstere*. Gieline stååkedidh jih raajesi gaskem soptsestidh lea dagke joekoen vihkeles njaalmeldh kultuvrine. Jih gååvnesieh dovne praktikhe, esteetihke jih muvhtene aaj eetihke bielieh mah tjaakenieh dej saemien soptsestallemevuekide. Jih jis edtjiejibie dam dâjmijes vuekiem sjiëre saemien *dotkemevuekine* giëhtjedidh, dellie badth *giëlemaehteles årrodh* hov lea nænnoes bieliem daase. Kultuvren *sjeavods* njoelkedassh, maa guktie lea vuerteldh edtja dâemiedidh, jih dam mij æerjelsaemiej gaskemsh gohtjedieh *sjeavods giëleine* – gåerede aaj dan *giëlemaehteles* kategorijese biejedh.

Dovletji saemien *giële-miëstere*n vuekide gåerede dellie nimhtie rjöknedh:

- Lahtjeres årrodh (juktie jis „åajaldehtieh“ naan almetjem laahkoestidh, dellie dejnie aaj tjïelke soptsesth – bene raaktan tjuerpieslaakan.)
- Gåassohks jih lååtjedihks årrodh guessien vöoste. Seremonijem jih ovmese njoelkedassh dan gåassoehimmien muhteste mah aaj jïjnjem *soptsestieh* almetjigaskoe relasjovni bijre. Ovmese gætien njoelkedas-side aaj tjïelke soptsestellieh saemien dovletji spiritualiteetem.
- Jortehtimmie; kultuvrevæhtam mij guelmede dovletji bearkadimmie-strategijem, jih aaj soptsestallemevuekiem ovmese goltelæjjide joekehth dijrh daejriehdidh. Buerie vuesiehtimmien teekste lea daarhkan dihte

båeries saemien sjugnedimmie-myjhtam *Biejjen baernien* såangedimmien bijre – mij lea buajhkoes soete dovne smaave jih geerve goltelæjjese, jalhtsh nov dïevesåbpoe (lustebe) dijrem buakta geervealmetjasse.

- Dualis(Guakta)-haamojde nuhtjedh – jih dej gujmie dâajmijeslaakan mubpiem staeriedidh (nov goh maanam, gosse mij joem baaostoeh dorjeme); mubpiem aaj eelpedh, vuj lyjnehkelaakan laejhtedh.
- Potensialis-haamojde (jih bene kondisjovnalis-haamojde naan laaketje) aaj guvviedieh dovletji saemiej meanoeh, jih aaj iemiealmetji vâavkasjimmie jih dâajmijes vuekie eatnemen jeatjah orrijide jih faamojde madtjeldehtedh. Ollesh stoerre-aajmoem gâvladehtieh – ij mij joem vihtieslaakan bagkehth – ibie daejrieh gænnah guktie jirreden sjïdth. Guelmedadtja dovletji saemien jielede-vuajnoem, jih spiritualiteetem. Mohte dagke aaj joekoen eatnemelihkes epistemologijen bijre soptses-tetje.³

DÅAJMIJES VUEKINE LAAHTJERES ÅRRODH – RELATIONAL ACCOUNTABILITY – SAEMIEN METODOLOGIJE

Laahkoesth; guaktahaamojde nuhtjh; aellieh rïekte leajhtieh, ihke jortehten buerebe – jih aellieh bagkehth . Daah njealjesh leah njaalmeldh gielen vuekieh mah dâajmijes vuakan govlesuvvieh. Daah njealjesh aaj mujhtehtieh iemiealmetjidotkemen *vihtiestamme* njielje otnerasside. Iemiealmetji meanoeh böörhkieh jillieveartnenen us-sjelivuekide, guktie Cree, Anishinabee dotkije Shawn Wilsons vuesehte, gelline vuekine: ”[R]eality is not an object but a process of relationships, and an Indigenous ontology is actually the equivalent of Indigenous epistemology” (Wilson 2008:73). Daate holistihke vuj sirkulære geatskanimmie buakta gievliem, gogka tjaakenh dah njealjesh (otnerassh), *ontologije*, *epistemologije*, *axiologije* jih *metodologije*. Dan Wulff barre tjïerteste dan bijre: ”This holism stands in contrast to Wes-

³ Daate lea aerpievuekien soptsestallemepliere mij maakte åarjelsaemien gieleste gaarvani. Mohte noerhtesaemien gielesne badth nænnoes. Daej göökte raajesigujmie voejkelem vuesiehtidh guktie dagke åarjelsaemien vâåjnoe dihte *poentialise*.

tern research approaches that seek to isolate and compartmentalize” (Wulff 2010:1292). Veartene lea vihties laahkoevoeten tjirrh, jīh iemiealmetjĥ utnieĥ: ”an epistemology where the relationship with something (a person, object or idea) is more important than the thing itself” (Ibid.). Saemiej luvnie aktem vuesieĥtimmiem lea laahkoedamtesem eatnamasse, mij lea vihkielābpoe goĥ vg. saedtie, sjadtoeh jīh diĥte materielle aate ”laante”, mij dovne gārede eekedĥ. Daate vuekie ektievoetem vierhtiedidĥ lea stoerre haestielimmiem jillievuajnose, gusnie almetje lea gĥeĥtjedovveme naan individuelle jĥjtje-voetese, Dan Wulff tjaala, mænngan lea lohkeme Wilsonen gærja. Daate vuajnoe aaj mujhteĥte dam mij Arnold Krupate gaavneme amerijĥken iemiealmetji biografijine, aĥte vuesieĥtieĥ *synekdochke* jĥjtjevuerkiem, joekeĥth goĥ akten *metonymihke* individuelle vuajnemehaerie (Krupat 1992:201-31). Synekdochke jĥjtjevuerkie lea vueseldĥ vg. (āarjel)saemiej vuekine gosse āehpenadtieĥ. Jĥjtjemem jīh sinsitnieĥ āehpenedtieĥ laahkoen jīh dajven muĥteste. Relasjovne eatnemine jīh dāehkine lea vihkielābpoe goĥ persovne jīh nomme, maaje buerkeste joekeĥtsem identiteeten jīh objektiviteeten gaskesne. Baajĥ āadtjoem vuesieĥtimmiem darjodĥ. Jis naan ammes almetje giĥtjie, gie dle datne jis, dellie dagke daallegĥ saemie vaestede: ”mov nomme lea ...”, daate lea mĥierhkem mij vg. almetjem nasjovnale almetjilāhkose nĥjmĥkede, objektine, statistihken vāaromasse. Badth, aerpievierhtien vuekie jĥjtsem biĥkedidĥ lea ”manne leam...” (buerkiestidĥ āeliedimmiem dajven, jīh laahkoen muĥteste... manne leam ((Oulevuolien, Gaebpien, Jāamoen, Dāvnesen, ... naan jeatja (saajve)vaerien)) jīh aaj daktere, āabpa, tĥjdtjie, gāeskie, muarĥa, seasa, jĥjmie, sĥbjege, vōönteme...j.n.v.) gelline teermine mah identiteetem nænnostieĥ relasjovnelle haemesne – ”mov nomme lea...” - objektine, moĥte – ”manne leam...” - identiteetine. Eetihke bieliem lea aaj dan (āarjel)saemien āahpanimmievuakan gurreme, nov garre, aĥte lea raaktan tjuerpieslaakan dāemiedamme jis ij Leah laaĥtjeres – gaalkĥ laeviem laahkoestidĥ.

NJAALMELDH GAALTIJH

Aehtjie, tjietsie, mov jiekieh, seasa Aanna, åemie aahka Aanna, båeries-tjietsie, aehtjhaahka, aehtjhaajja, aajkoetjietsieh, aajkoeseasah, aajkohkh, laevieh, barkoeguejmieh

TJAALELDH GAALTIJH

- 2005 Gaski, Harald jīh Lena Kappfjell (deajv.): Åvtese jāhta – åarjelsaemien tjaalegh jīh tjaalegh åarjelsaemien. DAT o.s.: Guovdageaidnu.
- 2003 Gaski, Harald: Biejjen baernie – Sámi Son of the Sun, Beavvvi bárdni. Davvi Girji os.: Karasjok.
1992. Krupat, Arnold: Ethnocriticism: Ethnography, History, Literature. University California Press: Berkeley.
- 1979 Pettersson, O. P. (L. Bäckman jīh R. Kjellström, deajv.): Kristoffer Sjulssons minnen: om Vapstenlapparna i början af 1800-talet / upp-tecknade af O. P. Pettersson. Nordiska Museet: Stockholm.
- 1999 Smith, Linda Tuhiwai: Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples. Zed Books: London.
- 2008 Wilson, Shawn: Research Is Ceremony: Indigenous Research Methods. Fernwood: Halifax, NS.
- 2010 Wulff, Dan: Unquestioned Answers: A Rewiew of Research is Ceremony: Indigenous Research Methods. The Qualitative Report. Vol. 15. Issue 5.

EN FORSKER SOM ER *DÅAJMIJES* – TAKK!

Med utgangspunkt i blant annet det samiske ordtaket «du har aldri vært teltstang i min lavvo», kan man se at det å betrakte lavvoen/*gåetie* som metafor på samfunnet har vært vanlig blant samene. Tverrtreet som holder *otnerassh* (de fire bøyde bærestokkene i *gåetie*) sammen kalles *dåeriesmoere*, og det er også den eneste termen man på sørsamisk har for ordet «problem». Sørsamene har gjennom mange generasjoner fått besøk, og invitert inn i sine *gåetieh* diverse gjester utenfra, mange av

dem forskere. Og gjennom årenes løp har de, kanskje med rette, utviklet en viss skepsis mot slike gjester. *Dåajmijes vuekie* er begrepet som best dekker det sørsamene oppfatter som gode verdier. At man er påpasselig med å bruke riktig slektsterm når man tiltaler noen, enten de er i slekt med en eller ikke; at man er hensynsfull når man beveger seg i *gåetie*; at man er *skåårnehke* (har god oppførsel, orden på sine saker, er omtentksom og ikke plager noen); at man som *duodji*-utøver produserer hensiktsmessige og “hensynsfulle” gjenstander (uten kanter og hjørner, men avrundede slik at man kan manøvrere rundt dem i *gåetie*); at man sitter pent, går pent; kort og godt at man lever og virker med omtanke.

ABSTRACT

Håkan Rydving was the one who first made Sami researchers aware of Linda Tuhiwai Smith’s groundbreaking book *Decolonizing methodologies*. Much has been written, both before and after, about research on indigenous peoples’ own terms. For years, Håkan himself had already practiced the principle of learning indigenous peoples’ languages and returning the results of the research, so in many ways, Smith’s book became a confirmation of the legitimacy of what Sami researchers were doing, and of the necessity of having good allies in the execution of this practice. This short essay presents a Sami variant of indigenous research, namely *dåajmijes vuekie*, which is a proper aesthetic based on Sami uses of concepts and Sami understanding of this aesthetic on our own terms. This aesthetic is part of a larger movement, which in an international indigenous peoples’ discourse contributes to the merging of tradition and innovation through the revitalization, rethematising, and academizing of knowledge crucial for a decent life in accordance with norms that implies “to walk in beauty.” This aesthetic turns an oral culture’s ways of being together into writing from an academic, ethical, and community responsive perspective. The essay is written on purpose in Southern Sami, Håkan’s second language of the heart!

KEYWORDS: Sami research; Sami aesthetic; Indigenous peoples; Southern Sami